

بررسی وضعیت علم در کشور برای جهت گیری آینده

*لطفاً در مورد طرح پژوهشی «بررسی وضعیت علم در کشور برای جهت گیری آینده» توضیح بفرمائید.

یکی از وظایف اصلی فرهنگستان علوم، تحقیق در شرایط امکان پیشرفت علم و نظارت دائم بر وضع پژوهش و سعی در یافتن موازین و مللک های پیشرفت و توسعه است. ما از ابتدای تأسیس فرهنگستان به این مهم توجه داشته ایم اما تاکنون پژوهش جامعی صورت نگرفته است. اگر بدانیم که علم در کشور ما در کدام راه قرار دارد و به کجا می خواهد برود و چه نسبت و تناسبی میان پژوهش های دانشمندان رشته های گوناگون علمی وجود دارد، مسلماً می توانیم موانع راه را لااقل کم کنیم. در وضع کنونی درست است که ما دانشمندان بزرگ داریم اما دانشمند نیاز دارد که بر وفق یک طرح کلی و یک نظام هماهنگ پژوهش کند در غیر اینصورت چه بسا که پژوهش های مهم هم جایگاه شایسته خود را پیدا نکند و کم کم حقیقت علم از نظر دور بماند و این گمان شایع شود و قوت گیرد که پژوهش و مقاله نویسی صرفاً برای ثبت عنوان مقاله و نام نویسنده در فهرست ISI و نظائر آن است. البته فهرست کردن و فهرست شدن مقالات کار خوبی است اما مقاله را برای فهرست شدن و فهرست کردن نمی نویسند بلکه مقالات را فهرست می کنند تا راه دسترسی طالبان و پژوهندگان هموار شود. فرهنگستان باید نه به تبلیغات بلکه به تحقیق در شأن و مقام علم در کشور پردازد. اجرای طرح بررسی وضع علم در حقیقت ادای وظیفه ای است که فرهنگستان بر عهده دارد.

*هدف از اجرای این طرح کلان چیست؟ و برای اجرای آن کدامیک از اعضای فرهنگستان علوم همکاری دارند؟

هدف از اجرای این طرح چنانکه عرض کردم عمل به یکی از وظایف فرهنگستان است که اگر موفق شویم، خدمت بزرگی به علم کشور کرده ایم. در این طرح پژوهشی همه گروه های علمی فرهنگستان شریکند و همکاری می کنند.

*برای اطلاع رسانی مناسب از دستاورد های این پژوهش چه تدابیری اندیشیده اید؟

بگذاریم قدری از راه طی شود و به منزلی برسیم شاید آنجا حرفی برای گفتن داشته باشیم. اقتضای وفاداری به علم این است که تا چیزی ندانیم، نگوییم. یکی از نقص ها و ضعف های من هم این است که در کار اداری لاف نمی زنم و می گذارم توانائیمان در پیمودن راه معلوم شود سپس می گویم که چه می خواهیم بکنیم و به کجا می توانیم برسیم.

*به نظر جنابعالی چگونه می توان نتایج نظری چنین پژوهش هایی را به عرصه عمل آورد؟

پژوهش ما اگر درست صورت گیرد، نتایج عملی عظیم دارد اما من فعلاً به آن نتایج نمی اندیشم. حتی اندیشیدن به نتیجه را برای پژوهشگر چندان درست نمی دانم. دانشمندان نباید در بند نتیجه باشند. آنها مأموران دانش و حقیقت اند. اگر مأموریت خود را انجام دهند، به نتیجه هم می رسند اما اگر پیوسته نظریشان به نتیجه باشد، به هیچ جا نمی رسند. عیب تمام پژوهشهای اندک شماری که تاکنون در این باب صورت گرفته است، تلقی کاربردی از مسئله بوده است. بهرحال تحقیق در باب وضع علم اکنون یک ضرورت تاریخی شده است و ما به آن نیاز داریم. این پژوهش اگر درست صورت گیرد، به ما خودآگاهی می دهد. چه کرده ایم و به کجا رسیده ایم و مخصوصاً به نحو غیر مستقیم در اصلاح برنامه آموزش و سامان دادن کار پژوهش و قرار گرفتن علم در مرکز جامعه مؤثر می افتد. من اکنون نگران طرح درست مسائل این پژوهشیم. اگر طرح مسائل و سیر و روش دقیق و درست باشد، نتایج عملی آن آشکار می شود.

*آیا به نظر جنابعالی ارائه راهکار برای ارتقای وضعیت علم در کشور از وظایف فرهنگستان است؟

از وظایف اصلی فرهنگستان است.

*به نظر شما مهم ترین موانع توسعه علم و تکنولوژی در کشور ما چیست؟ و چگونه می توان آنها را برطرف کرد؟

راه علم، راه ساخته و پرداخته ای نبوده است که موانع و ورطه هایی در آن ایجاد شده باشد. راه علم را باید گشود و هموار کرد. دانشمندان خود راهگشای این راهند و باید مهیای گشودن و پیمودن این راه صعب بشوند. این راه اگر دشواری دارد، دشواریش در وجود راهیان راه است. نمی خواهیم بگویم که اگر علم و آموزش و پرورش ما مشکل دارد، دانشمندان مسئول این وضع اند. دانشمندان در وضع مشکل قرار گرفته اند و باید بکوشند که آن را تغییر دهند. در حقیقت باید روابط میان دانشمندان و مراکز علمی و نحوه معاش و زندگی و کار و صنعت و کشاورزی صورت معقول و معین پیدا کند. تدابیری که تاکنون به عنوان سیاست علمی اتخاذ شده است، کمتر اثر داشته و گاهی نشانه غفلت از مقام علم و نسبت آن با جامعه و زندگی بوده است. ما - تفاوت نمی کند که از چه گروه و جناحی باشیم - دوست می داریم که مسائل را با علم حل کنیم باین جهت امر می کنیم که مقاله در مجلات معین بنویسند و اگر نویسند، حقی ندارند. در کار اداری مقررات و نظامنامه باید حاکم باشد اما اشتباه نکنیم، علم اداره و دفتر نیست و با اجرای مقررات و با تحکم پیشرفت نمی کند. حتی در مورد تشویق هم غلو نکنیم. تشویق دانشمندان و هنرمندان و صاحبانظران وظیفه مسئولان امر آموزش و پژوهش و بطور کلی دولت و حکومت است اما موانع اصلی با این تمهیدات مرتفع نمی شود.

*فرهنگستان علوم چگونه می تواند سهم شایسته ای در برطرف کردن این موانع داشته باشد؟

آنچه من می دانم این است که سیاست علمی کنونی کارساز نیست زیرا تاکنون ما هیچ تحقیقی در باب شرایط امکان توسعه علم در کشور انجام نداده ایم و سیاست های علمی بیشتر حاصل ذوق و سلیقه و حدس اشخاص علاقه مند و تدبیر هوشمندان متفنن بوده است. فرهنگستان باید این نقص را تدارک کند و به وضع علم در کشور بیاندیشد و مخصوصاً انزلهای علم را از این اندیشه که علم با روی هم گذاشتن پژوهش ها و مقالات و بقول بعضی از فیلسوفان علم با تلقی علم بعنوان یک دلو - و من می گویم گونی یا بقچه معلومات - به کمال می رسد، آزاد سازد. علم سازمان و وحدت دارد و می توان آن را به یک ارگانیک تشبیه کرد. کارهایی که دانشمندان ما اینجا و آنجا با دانش و پژوهش خود انجام می دهند، گرانبه است و قدر آنها را باید دانست اما با جرعه ها جهانی را که پر از کوچه ها و راههای پریچ و خم و تاریک است، نمی توان روشن نگاه داشت. اگر فرهنگستان در طرح برنامه جامع علم کشور شرکت کند و مخصوصاً اگر بتواند وحدت ارگانیک علوم را نشان دهد، گام بزرگی در توسعه علمی کشور برداشته است. تدوین و اجرای برنامه توسعه (که توسعه علمی هم در ضمن آن می گنجد) بدون برخورداری از دانش و بینش عمیق تاریخی و اجتماعی میسر نیست. منطقی ها می توانند بگویند که این سخن متضمن دور است زیرا در آن توسعه علمی منوط به برخورداری از علم شده است. دور در تاریخ مانند دور منطقی باطل نیست بلکه کار تاریخ همه دور است یعنی در تاریخ همه امور بهم بسته اند.

*برای برجسته تر شدن نقش فرهنگستان در تأثیر گذاری بر عرصه علم، فناوری و فرهنگ چه تدابیری اندیشیده اید؟

همکاران در صدد تهیه و تدوین برنامه آینده (کوتاه مدت) فرهنگستانند. امیدوارم با همکاری و همفکری دانشمندان بزرگی که در فرهنگستان گرد آمده اند، این مرکز شایستگی داشتن عنوان کانون مهم فکر و علم در کشور را به اثبات رساند. فرهنگستان هنوز در آغاز راه است و کم کم دارد به سن رشد می رسد و امیدوارم از عهده وظایفی که دارد، برآید. نکته ای که چندبار در مجمع فرهنگستان و در جاهای دیگر گفته ام و به اشاره در سرمقاله های همین نشریه نوشته ام اینست که با آیین-نامه کنونی، فرهنگستان به دشواری می تواند وظایفی را که بر عهده اش نهاده اند، ادا کند اما تغییر آیین نامه دوندگی می خواهد و من چندان پیر و فرسوده ام که دیگر از عهده دوندگی و حتی اصرار در قبولاندن پیشنهاد بر نمی آیم. متوسط سن اعضاء فرهنگستان 70 سال است. از پیران دانش که وظیفه اصلیشان را در دانشگاهها انجام می دهند نمی توان و نباید توقع داشت که ماهیانه گزارش بدهند که چه کرده اند. آنها مشاوران دولت و حکومتند. البته اگر سازمان فرهنگستان اصلاح شود شاید بتواند بعضی توقعات را که از آن دارند، برآورده کند.